

مهاجرت بین استانی و باز - توزیع جمعیت

در ایران طی سالهای ۷۵-۱۳۶۵

مرتضی کشتکار*

چکیده

مهاجرت^۱ و باز - توزیع جمعیت^۲ در داخل کشور از مهمترین عواملی هستند که سیاستگذاران جامعه برای هدایت جمعیت به بخش های مختلف اقتصادی باید به آنها توجه داشته باشند. در بررسی های دموگرافیک، مطالعه تغییرات جمعیتی حاصل از مهاجرت امری ضروری است، در این مطالعه کوشش شده است تا ابتدا مهاجرت های بین استانی در فاصله سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مورد بررسی قرار گیرد و سپس تأثیر مهاجرت و افزایش طبیعی جمعیت در باز توزیع جمعیت در این دوره، معین گردد. همچنین استانهای مهاجرپذیر و مهاجرفرست مشخص شده اند، تنها ۶ استان کشور مهاجرپذیر و بقیه استانها مهاجرفرست بوده اند. در مجموع طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مجموع قدر مطلق خالص مهاجرت های استانهای کشور ۱۱۲۶۵۳۴ نفر بوده است.

واژگان کلیدی

مهاجرت بین استانی، باز-توزیع جمعیت، برون کوچان، درون کوچان

*- کارشناس ارشد جمعیت شناسی و دبیر دبیرستانهای تنگستان

1 - Migration

2 - Redistribution of population

مقدمه

مهاجرت یک پدیده خالصاً اجتماعی - اقتصادی است که نتیجه مجموعه پیچیده ای از عوامل اجتماعی، روان شناختی، اقتصادی و سیاسی است.

فرایند مهاجرت امری پیچیده است که نه تنها حجم و رشد جمعیت یک جامعه را تحت تأثیر قرار می دهد، بلکه تغییرات قابل ملاحظه ای را در ساخت و توزیع جمعیت ایجاد می کند. مهاجرت از دیرباز به عنوان یک عامل مؤثر بر حجم نیروی کار، توزیع نیروی کار برحسب مهارت، آموزش، تخصص و اشتغال، فرصتهای شغلی، پس انداز، سرمایه گذاری و تولید بوده است. مهاجرت همچنین عاملی است که پی آمدهای اجتماعی و روان شناختی برمبداً و مقصد مهاجرت داشته است.

مهاجرت همواره یک جزء مهم شهرنشینی، توسعه اقتصادی، تغییرات اجتماعی و سازمان سیاسی بوده است. مهاجرت با تغییر پایگاه، شغل و موقعیت مکانی فرد نیز مرتبط است. علاوه بر این تحلیل مهاجرت نیازمند پیش بینی مهاجرت با روشهای دموگرافیک می باشد.

با توجه به مقدمه فوق مطالعه مهاجرت و باز - توزیع جمعیت در کشور از اهمیت بسزایی برخوردار است. این مطالعه از دو بخش عمده تشکیل شده است. در بخش نخست به بررسی مهاجرت در کشور پرداخته و بخش دوم به مطالعه باز - توزیع جمعیت اختصاص یافته است.

منابع اطلاعات

منبع اصلی اطلاعات مورد استفاده در مطالعه مهاجرت و باز - توزیع جمعیت بین استانهای مورد بررسی برای تعیین استانهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر و باز - توزیع جمعیت طی سالهای ۷۵ - ۱۳۶۵، اطلاعات حاصل از سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ است. در این پژوهش تفاوت تعداد مهاجران وارد شده به استان از تعداد مهاجران خارج شده از استان محاسبه شده و نتیجه حاصل بیانگر خالص مهاجرت در هر استان می باشد. در استانهایی که خالص مهاجرت (موازنه مهاجرت) منفی بوده، مهاجرفرست و استانهایی که خالص مهاجرت (موازنه مهاجرت) آنها مثبت بوده، مهاجرپذیر بوده اند.

اهداف مطالعه

دو هدف عمده در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است. هدف اول شناخت استانهای مهاجرپذیر و مهاجرفرست، تعیین نقش مهاجرت در تغییرات جمعیتی آنها و محاسبه میزان خالص مهاجرت در استانهای مورد مطالعه می باشد. هدف دوم مطالعه و بررسی حجم و میزان باز - توزیع جمعیت کشور طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ است. علاوه بر این میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت و میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی جمعیت در کشور نیز بررسی شده است.

روش پژوهش

در این مطالعه از روش مستقیم یعنی استفاده از آمارهای سرشماری جمعیت سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ استفاده شده است. جمعیت سال ۱۳۶۵ از نشریه سرشماری جمعیت سال ۱۳۶۵ کل کشور استخراج شده و جمعیت سال ۱۳۷۵ و خالص مهاجرت نیز از نشریه سرشماری سال ۱۳۷۵ کل کشور گرفته شده است.

مهاجرت

مهاجرت در لغتنامه جمعیت شناسی سازمان ملل چنین تعریف شده است: "مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی جمعیت است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می گیرد این تحرک جغرافیایی، تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل حرکت به مقصد یا محل ورود می باشد. اینگونه مهاجرتها را مهاجرت دائم گویند و باید آن را از اشکال دیگر حرکات جمعیت که متضمن تغییر دائمی محل اقامت نمی باشد، تفکیک کرد" (زنجانی، ۱۳۷۶)

برلسون (Berelson, 1972) چهار دسته عوامل اقتصادی، سیاسی، محیطی و اجتماعی را در تغییرات جمعیتی مؤثر می داند. این عوامل در کنش متقابل با چهار متغیر جمعیتی یعنی حجم جمعیت، میزان رشد جمعیت، ترکیب جمعیت و توزیع مکانی جمعیت در شکل دهی به کیفیت زندگی جمعیت مؤثرند. از اینرو درک روابط علی بین عوامل اجتماعی - فرهنگی و متغیرهای جمعیتی در شکل دهی به سیاستهای جمعیتی ضروری است.

وینر (Weiner, 1975) سه دلیل مهم برای مداخله دولت ها در تغییر جریانهای

مهاجرتی نام می برد که عبارتند از: ۱- تراکم شهری و سایر مسائل مربوط به شهرنشینی ۲- حفظ ساختار قومی و اجتماعی موجود جامعه ۳- بسط کنترل دولت بر جمعیت و جامعه. باز -

توزیع بهینه نیروی کار ماهر و غیرماهر در مناطق روستایی و شهری را نیز باید به دلایل فوق افزود.

مهاجرت از یک دیدگاه می تواند به دو نوع مهاجرت‌های داخلی و مهاجرت‌های بین‌المللی تقسیم شود. مهاجرت‌های بین‌المللی مستلزم عبور از مرزهای بین‌المللی است (مهاجرت از یک کشور به کشور دیگر) در حالی که مهاجرت‌های داخلی در درون مرزهای یک سرزمین انجام می‌شود و به دو دسته مهاجرت‌های درون‌استانی و مهاجرت‌های بین‌استانی تقسیم می‌شود. اگر مهاجرت در درون شهرستان‌های یک استان انجام گیرد، مهاجرت درون‌استانی و اگر از یک استان به استان دیگر انجام شود، مهاجرت بین‌استانی است. هریک از اشکال فوق می‌تواند به صورت مهاجرت ناخالص یعنی مجموع برون‌کوچان و درون‌کوچان و مهاجرت خالص یعنی تفاضل مهاجرین وارد شده به یک محل و مهاجرین خارج شده از آن محل اندازه‌گیری شود.

مهاجرت بین‌استانی

همانطور که در جدول شماره ۱ دیده می‌شود، طی سالهای ۷۵-۱۳۶۵ جمعیت کشور از ۴۹۴۴۵۰۰۰ نفر به ۶۰۰۵۵۰۰۰ نفر افزایش یافته است. رقم کل افزایش جمعیت در این دوره ۱۰۶۱۱۰۰۰ نفر بوده است. در این میان استان تهران با ۲۴۲۱۰۰۰ نفر بیشترین تعداد تغییرات جمعیت در فاصله دو سرشماری را داشته است. استانهای خوزستان، خراسان، اصفهان، فارس، مازندران، سیستان و بلوچستان و آذربایجان غربی به ترتیب با ۱۰۶۵۰۰۰، ۷۶۷۰۰۰، ۶۲۸۰۰۰، ۶۲۳۰۰۰، ۶۰۹۰۰۰، ۵۲۶۰۰۰، ۵۲۴۰۰۰ نفر بعد از تهران بیشترین تعداد تغییرات جمعیت در این دوره را داشته‌اند. (در هریک از استانهای مذکور بیش از نیم میلیون نفر افزایش جمعیت وجود داشته و در مجموع بیش از نیمی از افزایش جمعیت طی این دوره در ۸ استان فوق‌الذکر اتفاق افتاده است.

خالص مهاجرت در فاصله این دوره ۱۱۲۶۵۳۴ نفر بوده است. (توضیح اینکه خالص مهاجرت به عنوان قدرمطلق خالص مهاجرت استانها اطلاق شده است چون نمی‌توان گفت که خالص مهاجرت ایران در فاصله سالهای مذکور ۱۱۲۶۵۴۴ نفر بوده است.) از میان ۲۶ استان مورد مطالعه، ۶ استان تهران، اصفهان، خوزستان، قم، سمنان و یزد به ترتیب با ۳۵۰۲۸۳، ۷۱۰۷۳، ۶۱۳۴۹، ۵۰۶۲۹، ۱۷۶۸۲، ۱۲۱۵۱ نفر مهاجرپذیر بوده‌اند، یعنی رقم خالص مهاجرت در آنها مثبت است. (البته باید توجه داشت که خالص مهاجرپذیری استان خوزستان

عمدتاً ناشی از بازگشت مهاجران جنگ تحمیلی به این استان بوده است). شایان ذکر است که در بین استانهای مهاجرپذیر، استان تهران به تنهایی بیش از مجموع پنج استان مهاجرپذیر دیگر، خالص مهاجرتی مثبت داشته است. بدین ترتیب استان تهران بیشترین رقم خالص مهاجرت (موازنه مثبت) و استان یزد کمترین رقم خالص مهاجرت (موازنه مثبت) را داشته اند. (نگاه به جدول ۱)

علاوه بر این ۲۰ استان دیگر مهاجر فرست بوده اند. در بین استانهای مهاجرفرست (با موازنه منفی) استانهای آذربایجانشرقی، کرمانشاه، لرستان، همدان، اردبیل و بوشهر به ترتیب با ۸۸۴۵۸ - ، ۶۱۶۹۵ - ، ۵۸۶۰۶ - ، ۴۴۲۵۶ - ، ۲۹۵۵۶ - و ۲۸۹۳۷ - نفر بیشترین مهاجرفرستی را داشته اند. کمترین رقم خالص مهاجرفرستی (موازنه منفی) نیز در استان آذربایجانغربی (۱۳۹۷-نفر) دیده شده است. (نگاه به جدول ۱).

محاسبه میزان خالص مهاجرت نیز نشان می دهد که در مجموع ۶ استان کشور در این دوره میزان خالص مهاجرت مثبت داشته اند (همان استانهایی که خالص مهاجرت در آنها مثبت بوده است). از میان این استانها، استان قم با $۶/۸۹$ درصد بیشترین میزان خالص مهاجرپذیری را داشته و استانهای سمنان، تهران، اصفهان، خوزستان و یزد به ترتیب با میزانهای $۳/۸۵$ ، $۳/۵۲$ ، $۱/۹۷$ ، $۱/۹۱$ ، $۱/۸۳$ درصد بعد از آن قرار گرفته اند، یعنی مهاجرپذیر بوده اند. از سوی دیگر میزان خالص مهاجرت در ۲۰ استان کشور منفی بوده است. یعنی مهاجرفرست بوده اند، که از آن جمله استان بوشهر با میزان خالص مهاجرفرستی $۵/۷۴$ - درصد در صدر قرار داشته است. بعد از آن استانهای چهارمحال و بختیاری، لرستان، کرمانشاه، اردبیل و زنجان به ترتیب با میزانهای $۶/۴۷$ -، $۳/۹۷$ -، $۳/۸۴$ -، $۳/۵۹$ - و $۳/۴۴$ - درصد قرار گرفته اند. (نگاه به جدول ۱)

رقم کل تغییرات جمعیتی ناشی از رشد طبیعی جمعیت در این دوره ۹۴۸۳۴۶۶ نفر محاسبه شده است. استان تهران با ۲۰۷۰۶۱۷ نفر همچنان در صدر قرار گرفته و استانهای خوزستان، خراسان، فارس، مازندران و اصفهان به ترتیب با ۱۱۲۶۳۴۹، ۷۷۱۱۴۱، ۶۴۷۸۶۳، ۶۳۶۵۲۹ و ۵۵۶۹۲۷ نفر بعد از تهران بیشترین تعداد تغییرات جمعیتی ناشی از رشد طبیعی جمعیت را به خود اختصاص داده اند. (نگاه به جدول شماره ۱). همچنین در طی این دوره کمترین رقم تغییرات جمعیتی ناشی از رشد طبیعی جمعیت در استان سمنان با ۶۶۳۱۸ نفر بدست آمده است.

جدول شماره ۱ - میزان خالص مهاجرت و تعداد جمعیت کشور در سرشماریهای سال ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵

استان	جمعیت سرشماری ۱۳۶۵ (به هزار)	جمعیت سرشماری ۱۳۷۵ (به هزار)	تغییرات جمعیت در فاصله دو سرشماری (به هزار)	خالص مهاجرت طی ۱۳۶۵-۷۵	تغییرات جمعیت ناشی از رشد طبیعی	میزان خالص مهاجرت (درصد)
آذربایجان شرقی	۳۰۷۸	۳۳۲۶	۲۴۸	-۸۸۲۵۸	۳۳۶۴۵۸	-۲/۷۶
آذربایجان غربی	۱۹۷۲	۲۳۹۶	۵۲۴	-۱۳۹۷	۵۲۵۳۹۷	-۰/۰۶
اردبیل	۱۰۳۶	۱۱۶۸	۱۳۲	-۳۹۵۵۶	۱۷۱۵۵۶	-۳/۵۹
اصفهان	۳۲۹۵	۳۹۲۳	۶۲۸	۷۱۰۷۳	۵۵۶۹۲۷	۱/۹۷
ایلام	۳۸۲	۴۸۸	۱۰۶	-۶۹۶۲	۱۱۲۹۶۲	-۱/۶۰
بوشهر	۶۱۲	۷۲۴	۱۱۲	-۳۸۹۳۷	۱۷۰۹۳۷	-۵/۷۲
تهران	۸۷۵۵	۱۱۱۷۶	۲۴۲۱	۳۵۰۳۸۳	۲۰۷۰۶۱۷	۳/۵۲
چهارمحال	۶۳۱	۷۶۱	۱۳۰	-۳۲۴۹۹	۱۶۲۴۹۹	-۴/۶۷
خراسان	۵۲۸۱	۶۰۴۸	۷۶۷	-۴۱۳۱	۷۷۱۱۳۱	-۰/۰۷
خوزستان	۲۶۸۲	۳۷۲۷	۱۰۶۵	۶۱۳۳۹	۱۱۲۶۳۳۹	۱/۹۱
زنجان	۶۲۹	۱۰۳۷	۴۰۸	-۳۳۸۶۲	۱۳۱۸۶۲	-۳/۲۲
سمنان	۴۱۷	۵۰۱	۸۴	۱۷۶۸۲	۶۶۳۱۸	۳/۸۵
سیستان	۱۱۹۷	۱۷۲۳	۵۲۶	-۱۲۵۹۲	۵۳۰۵۹۲	-۱/۰۰
فارس	۳۱۹۴	۳۸۱۷	۶۲۳	-۲۴۸۶۳	۶۲۷۸۶۳	-۰/۷۱
قم	۶۱۷	۸۵۳	۲۳۶	-۵۰۶۲۹	۱۸۵۳۷۱	۶/۸۹
کردستان	۱۰۷۸	۱۲۴۶	۱۶۸	-۳۷۱۴۵	۳۰۵۱۴۵	-۳/۰۶
کرمان	۱۶۲۳	۲۰۰۴	۳۸۱	-۲۳۸۴	۲۸۷۲۸۴	-۰/۲۵
کرمانشاه	۱۴۳۶	۱۷۷۹	۳۴۳	-۶۱۶۹۵	۳۰۳۶۹۵	-۳/۸۲
کهگیلویه	۴۱۲	۵۴۴	۱۳۲	-۵۵۲۱	۱۳۷۵۲۱	-۱/۱۶
گیلان	۲۰۸۱	۲۲۴۲	۱۶۱	-۱۷۷۷۲	۱۷۸۷۷۲	-۰/۸۲
لرستان	۱۳۶۷	۱۵۸۳	۲۱۷	-۵۸۶۰۶	۲۷۵۶۰۶	-۳/۹۷
مازندران	۳۳۱۹	۴۰۳۸	۶۰۹	-۲۷۵۲۹	۶۳۶۵۲۹	-۰/۸۲
مرکزی	۱۰۸۲	۱۲۲۹	۱۴۷	-۹۵۰۸	۱۵۶۵۰۸	-۰/۸۲
هرمزگان	۷۶۲	۱۰۶۲	۳۰۰	-۹۲۸۳	۳۰۹۲۸۳	-۱/۰۴
همدان	۱۵۰۶	۱۶۷۸	۱۷۲	-۲۳۳۵۶	۲۱۶۳۵۶	-۲/۷۹
یزد	۵۷۲	۷۵۱	۱۷۷	۱۲۱۵۱	۱۶۳۸۳۹	۱/۸۳
جمع	۳۹۲۳۵	۶۰۰۵۵	۱۰۶۱۰	۱۱۲۶۵۳۳	۹۲۸۳۳۶۶	.....

باز - توزیع جمعیت

در حالیکه مهاجرت‌های بین المللی، می تواند توزیع جمعیت دنیا را در کشورها و مناطق مختلف را تغییر دهد، مهاجرت‌های داخلی، توزیع جمعیت در استانها و مناطق جغرافیایی مختلف یک کشور را تغییر می دهد. منظور از باز - توزیع جمعیت، تعداد افرادی ست که باید دوباره توزیع شود تا توزیع جمعیت در ابتدای دوره ی مورد مطالعه (سرشماری نخست) بدست آید. (Bhaskar,1980).

البته باید توجه داشت، همچنانکه پیشتر نیز گفته شد، مهاجرت تنها عامل تغییر توزیع جمعیت یا تغییر سهم جمعیتی مناطق مختلف یک کشور نیست، باروری و مرگ و میر نیز دو عامل اساسی دیگر باز - توزیع جمعیت هستند. در جدول شماره ۲ شاخص و میزانهای باز - توزیع جمعیت محاسبه شده است.

شاخص باز - توزیع^۱

در مطالعات جمعیتی ، شاخص باز - توزیع جمعیت با استفاده از رابطه زیر محاسبه می شود:

$$I = \sum \frac{P_{ei}^0 - P_{ei}^1}{2}$$

در این فرمول ، شاخص باز - توزیع جمعیت، P_{ei}^0 درصد جمعیت یک منطقه در ابتدای دوره و P_{ei}^1 درصد جمعیت آن منطقه در انتهای دوره ی مورد مطالعه است. شاخص باز - توزیع جمعیت در دوره ی مورد مطالعه در ایران محاسبه و برابر است با (۳/۴ درصد).

$$I = \sum \frac{6/28}{2} = 3/14$$

بیشترین مقدار شاخص باز - توزیع جمعیت به ترتیب مربوط به استانهای تهران و خوزستان با شاخص منفی و آذربایجان شرقی با شاخص مثبت می باشد.

جدول شماره ۲- میزان باز- توزیع جمعیت در استانهای کشور در سرشماری های ۷۵- ۱۳۶۵

استان	جمعیت سرشماری ۱۳۶۵ (به هزار)	جمعیت سرشماری ۱۳۷۵ (به هزار)	خالص مهاجرت طی ۱۳۶۵-۷۵	درصد جمعیت استان در سرشماری ۱۳۶۵	درصد جمعیت استان در سرشماری ۱۳۷۵	تفاضل درصد جمعیت در سرشماریهای ۱۳۶۵-۱۳۷۵	مقدار باز-توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی	مقدار باز-توزیع جمعیت
آذربایجانشرقی	۲۰۷۸	۳۳۲۶	-۸۸۲۵۸	۶/۲۳	۵/۵۲	۰/۲۹	۲۲۹۶۲۹	۳۴۱۱۷۱
آذربایجانغربی	۱۹۷۲	۲۴۹۶	-۱۳۹۷	۳/۹۹	۴/۱۶	-۰/۱۷	-۸۲۶۶۰	-۸۴۰۵۷
آردبیل	۱۰۳۶	۱۱۶۸	-۳۹۵۵۶	۲/۱۰	۱/۹۲	۰/۱۶	۱۱۸۶۶۸	۷۹۱۱۲
اصفهان	۳۲۹۵	۳۹۲۳	۷۱۰۷۳	۶/۶۷	۶/۵۳	۰/۱۳	-۶۷۹۲	۶۳۲۷۹
ایلام	۳۸۲	۲۸۸	-۶۹۶۲	۰/۷۷	۰/۸۱	-۰/۰۴	-۱۲۸۱۶	-۱۹۷۷۸
بوشهر	۶۱۲	۷۲۲	-۳۸۹۳۷	۱/۲۲	۱/۲۲	۰/۰۰	۳۸۹۳۷	۰
تهران	۸۷۵۵	۱۱۱۷۶	۳۵۰۳۸۳	۱۷/۷۱	۱۸/۶۱	-۰/۹۰	-۷۹۵۳۸۸	-۲۴۵۰۰۵
چهارمحال	۶۳۱	۷۶۱	-۳۲۲۹۹	۱/۲۸	۱/۲۷	۰/۰۱	۳۷۲۲۲	۲۹۲۵
خراسان	۵۲۸۱	۶۰۳۸	-۴۱۴۱	۱۰/۶۸	۱۰/۰۷	۰/۶۱	۳۰۵۷۵۶	۳۰۱۱۶۱۵
خوزستان	۲۶۸۲	۳۷۳۷	۶۱۳۳۹	۵/۲۲	۶/۲۲	-۰/۸۲	-۳۶۶۷۹۸	-۲۰۵۲۲۹
زنجان	۹۲۹	۱۰۳۷	-۳۳۸۶۲	۱/۸۸	۱/۷۳	۰/۱۵	۱۰۸۰۳۰	۷۳۱۶۸
سمنان	۲۱۷	۵۰۱	۱۷۶۸۲	۰/۸۲	۰/۸۳	۰/۰۱	-۱۲۷۳۷	۴۲۵
سیستان	۱۱۹۷	۱۷۲۳	-۱۳۵۹۲	۲/۲۲	۲/۸۷	-۰/۲۵	-۲۰۷۹۱۱	-۲۲۳۵۰۲
فارس	۳۱۹۲	۳۸۱۷	-۲۳۸۶۳	۶/۲۶	۶/۳۶	-۰/۱۰	۷۳۳۰۸	۲۹۴۲۵
قم	۶۱۷	۸۵۳	۵۰۶۲۹	۱/۲۵	۱/۲۲	-۰/۱۷	-۱۳۳۶۸۶	-۸۴۰۵۷
کردستان	۱۰۷۸	۱۳۳۶	-۳۷۱۲۵	۲/۱۸	۲/۲۲	-۰/۰۶	۷۲۷۸	-۲۹۶۶۷
کرمان	۱۶۲۳	۲۰۰۲	-۶۲۸۲	۴/۲۸	۴/۳۳	-۰/۰۶	-۲۳۲۸۳	-۲۹۶۶۷
کرمانشاه	۱۲۳۶	۱۷۷۹	-۶۱۶۹۵	۲/۹۰	۲/۹۶	-۰/۰۶	۳۲۰۲۸	-۲۹۶۶۷
کهگیلویه	۲۱۲	۵۲۲	-۵۵۲۱	۰/۸۳	۰/۹۱	-۰/۰۸	-۳۲۰۳۵	-۳۹۵۵۶
گیلان	۲۰۸۱	۲۲۴۲	-۱۷۷۷۲	۴/۲۱	۴/۷۳	-۰/۲۸	۲۵۵۱۰۸	۲۳۷۳۳۶
لرستان	۱۳۶۷	۱۵۸۲	-۵۸۶۰۶	۲/۷۶	۲/۶۲	۰/۱۲	۱۱۷۹۲۰	۵۹۳۳۲
مازندران	۳۳۱۹	۴۰۲۸	-۲۷۵۲۹	۶/۹۱	۶/۷۱	۰/۲۰	۱۲۶۳۱۹	۹۸۸۹۰
مرکزی	۱۰۸۲	۱۲۲۹	-۹۵۰۸	۲/۱۹	۲/۰۵	۰/۱۲	۷۸۷۳۱	۶۹۲۲۳
هرمزگان	۷۶۲	۱۰۶۲	-۹۲۸۲	۱/۵۲	۱/۷۷	-۰/۲۳	-۱۰۲۲۲۰	-۱۱۳۷۲۲
همدان	۱۵۰۶	۱۶۷۸	-۳۳۵۰۶	۳/۰۵	۲/۷۹	۰/۲۶	۱۷۲۹۱۳	۱۲۸۵۵۷
یزد	۵۷۳	۷۵۱	۱۲۱۵۱	۱/۱۶	۱/۲۵	-۰/۰۹	-۵۶۶۵۲	-۲۳۵۰۱
جمع	۲۹۲۲۵	۶۰۰۵۵	۱۱۲۶۵۳	-	-	-	.....	.....

حجم باز - توزیع

حجم باز - توزیع که بیانگر تعداد افرادی ست که باید دوباره توزیع شود تا توزیع جمعیت در ابتدای دوره ی مورد مطالعه بدست آید با فرمول زیر بدست می آید:

$$V_r = I * P^0$$

که در آن V_r حجم باز - توزیع جمعیت ، I شاخص باز توزیع جمعیت و P^0 جمعیت کل کشور در ابتدای دوره (در اینجا جمعیت سرشماری ۱۳۶۵) است.
حجم باز - توزیع جمعیت در ایران برابر است با:

$$V_r = \frac{3/14}{100} * 49445000 = 1552573$$

بیشترین مقدار باز - توزیع جمعیت در استانهای تهران و خوزستان با مقادیر منفی و آذربایجانشرقی و خراسان با مقادیر مثبت می باشد. (نگاه به جدول ۲)

میزان باز - توزیع

میزان باز - توزیع جمعیت عبارت از نسبت حجم باز - توزیع به جمعیت در میانه دوره ی مورد مطالعه و به روش زیر محاسبه می شود:

$$R = \frac{V_r}{P^0 + P^1} * K \Rightarrow R = \frac{2V_r}{P^0 + P^1} * K$$

در این رابطه نیز R بیانگر میزان باز توزیع جمعیت، V_r حجم باز توزیع و P_0 و P^1 به ترتیب تعداد جمعیت در ابتدا و انتهای دوره ی مورد مطالعه است.
میزان باز - توزیع جمعیت در ایران در این دوره برابر با ۲/۸۴ درصد می باشد:

$$R = \frac{2 * 1552573}{(49445 + 60055) * 100} * 100 = 2/84$$

باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت

حجم باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت عبارت از مجموع میانگین قدر مطلق خالص مهاجرت (موازنه مهاجرتی) است و با این فرمول محاسبه می شود:

$$R_m = \sum \frac{|NM_i|}{2}$$

در اینجا نیز R_m معرف باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت و NM_i خالص مهاجرت است. باز توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت در ایران در دوره مورد مطالعه ۵۶۳۲۶۷ نفر می باشد، یعنی:

$$R_m = \frac{1126534}{2} = 563267$$

میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت

این میزان نیز حاصل نسبت درصد باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت به جمعیت در میانه دوره ی مورد مطالعه است و به صورت زیر محاسبه می شود:

$$r_m = \frac{R_m}{P^0 + P^1} * 100 \Rightarrow \frac{2R_m}{P^0 + P^1} * 100$$

در این فرمول r_m میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت، R_m مقدار باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت و P^0 و P^1 نیز به ترتیب جمعیت در ابتدا و انتهای دوره ی مورد مطالعه می باشد.

میزان باز - توزیع = جمعیت ناشی از مهاجرت در این دوره ۱/۰۳ درصد محاسبه شده است، یعنی:

$$r_m = \frac{2 * 563267}{(49445 + 60055) * 1000} * 100 = 1/03$$

همانطور که ملاحظه می شود، از مجموع کل میزان باز - توزیع (۲/۸۴ درصد)، سهم میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت کمی بیشتر از یک سوم میزان باز - توزیع می باشد (۱/۰۳ درصد) لذا توجه به پدیده مهاجرت و نقش آن در باز - توزیع جمعیت از اهمیت زیادی برخوردار است.

باز-توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی

باز - توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی، حاصل تفاضل باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت از حجم کل باز - توزیع جمعیت می باشد، که طی دوره ی مورد مطالعه در ایران برابر با ۹۸۹۳۰۶ نفر می باشد:

$$R_g = V_r - R_m \Rightarrow R_g = 1552573 - 563267 = 989306$$

میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی

این میزان حاصل تفاضل باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت از میزان کل باز - توزیع جمعیت است و به این روش محاسبه می شود:

$$r_g = R - r_m$$

که در آن r_g میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی، R میزان باز - توزیع جمعیت، r_m میزان باز توزیع ناشی از مهاجرت است.
میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از افزایش طبیعی در ایران طی این دوره ۱/۸۱ درصد بوده است:

$$r_g = 2/84 - 1/03 = 1/81$$

نتیجه گیری

در این مطالعه کوشش شده است تا ابتدا مهاجرت‌های بین استانی در فاصله سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مورد بررسی قرار گیرد و سپس تأثیر مهاجرت و افزایش طبیعی جمعیت در باز - توزیع جمعیت در این دوره معین گردد.

در مطالعه مهاجرت‌های بین استانی با استفاده از داده های حاصل از سرشماری، خالص مهاجرت های بین استانی و تعیین استانهای مهاجرپذیر و مهاجرفرست کشور میزانهای خالص مهاجرت مورد نظر قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می دهد که: در مجموع طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ مجموع قدر مطلق خالص مهاجرت‌های استانهای کشور ۱۱۲۶۵۲۴ نفر بوده است. در میان ۲۶ استان کشور در سال ۱۳۷۵، استانهای تهران، اصفهان، خوزستان، قم، سمنان و یزد به ترتیب دارای بیشترین خالص مهاجرپذیری بوده اند. در ۲۰ استان نیز خالص مهاجرت منفی بوده یعنی مهاجرفرست بوده اند. در بین این استانها، آذربایجانشرقی، کرمان، لرستان، همدان، اردبیل و بوشهر به ترتیب دارای بیشترین مهاجرفرستی بوده اند. محاسبه میزانهای خالص مهاجرت نیز نشان می دهد که بیشترین میزان خالص مهاجرپذیری به میزان $6/89$ درصد در استان قم و کمترین میزان خالص مهاجرپذیری نیز در استان یزد با میزان $1/82$ درصد قرار داشته است. همچنین بیشترین میزان خالص مهاجرفرستی در استان بوشهر با میزان $5/74$ - درصد و کمترین میزان خالص مهاجرفرستی در استان آذربایجان غربی با میزان $0/06$ - درصد دیده شده است. (جدول ۱)

- مطالعه میزانهای باز - توزیع جمعیت در طی این دوره شاخص باز - توزیع جمعیتی را رقم $2/14$ درصد نشان داده است. براساس این شاخص حجم کل باز - توزیع جمعیت 1552572 نفر بوده است، که سهم باز - توزیع ناشی از مهاجرت 562267 نفر و سهم باز - توزیع ناشی از افزایش طبیعی جمعیت 989202 نفر می باشد. همچنین میزان باز - توزیع جمعیت $2/84$ درصد محاسبه گردیده که از این میان، میزان باز - توزیع جمعیت ناشی از مهاجرت $1/02$ درصد بوده است. علاوه بر این میزان باز توزیع ناشی از افزایش طبیعی جمعیت $1/81$ درصد به دست آمده است.

بدین ترتیب با توجه به نتایج حاصل از خالص مهاجرت‌های بین استانی و اینکه استانهای مهاجرپذیر کشور تنها ۶ استان بوده و سیل مهاجرت‌ها بسوی این استان‌ها سرازیر بوده و نظر به اهمیت نقش مهاجرت در باز - توزیع جمعیت در کشور، می‌توان نتایج این پژوهش را در برنامه ریزیهای جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و .... لحاظ نمود تا به توزیع جمعیتی متناسب با امکانات استانهای کشور دست یافت.

فهرست منابع فارسی:

- زنجانی، حبیب‌الله، تحلیل جمعیت‌شناختی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، دانشگاهها، تهران، ۱۳۷۶، ص ۲۱۲.
- مرکز آمار ایران؛ سرشماری عمومی نفوس و مسکن، مهرماه ۱۳۶۵، نتایج تفصیلی کل کشور.
- مرکز آمار ایران؛ سرشماری عمومی نفوس و مسکن - ۱۳۷۵، نتایج تفصیلی کل کشور.

فهرست منابع انگلیسی:

- Berelson, B; Population policy, Population studies, xxV(2) July 1972.
- Bhaskar, D. Misra; An introduction to the study of population, South Asian publishers, New Delhi, 1980 P.270.
- Weiner, M-; Internal migration policies: purposes, interests, instruments and effects, Lexington Books, Mass. 1975 P. 65.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی